

Key words: psychological conditions, pedagogical conditions, motivational environment, innovative environment, informational and educational environment, multimedia environment.

Стаття надійшла до друку 08.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.

УДК 378.016:7.01

О. С. Заблодська

ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ЗАРУБІЖНОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Педагогіка формує прикладний простір досліджень візуальної культури, яка з 2000 року набуває власного положення в гуманітарних дослідженнях, заснованого на міждисциплінарному контексті у сфері гуманітарного знання. На думку О. М. Полюдової, візуальна культура досягла свого особливого місця завдяки плідному підходу у сфері багатьох традиційних гуманітарних наук, включаючи літературознавство, історію, історію мистецтва, кінознавства, дослідження медіа культури та теорії комунікацій.

Термін „візуальна культура” виник у другій половині ХХ ст. у роботах європейських та американських вчених як міждисциплінарне поле досліджень. В. П. Зінченко відзначає, що з появою великої кількості нових і достатньо різноманітних засобів візуальної комунікації, значним розширенням предметного світу, гостро постає проблема візуальної культури, яка становить невід’ємну частину культури сучасної людини. Тому, стає актуальним систематичний сенсорний розвиток, перцептивне навчання та естетичне виховання дітей та молоді [1, с. 17].

Останнім часом, дослідження візуальних процесів у культурі ведуться у вищих навчальних закладах і науково-дослідних центрах усього світу. Візуальна культура все частіше стає предметом досліджень у теорії та практиці зарубіжної та вітчизняної вищої освіти, тому впровадження візуальної культури в освітні дослідження і результати цих процесів є складною і актуальною проблемою.

Мета статті – з’ясувати та проаналізувати сучасний стан розвитку дисциплін з візуальної культури в теорії та практиці зарубіжної та вітчизняної вищої освіти.

Підґрунтям при розробці цієї теми стали наукові праці зарубіжних науковців Стівена Мелвілла, Дж. Т. Мітчелла, Л. Трафі-Пратса, присвячені дослідженням візуальних процесів в культурі та освітньому просторі; Є. К. Чухмар, О. М. Полюдова, Я. Левченко, К. О. Орех досліджували

візуальну культуру та сучасну художню освіту; П. М. Виноградов, С. С. Зорін, О. В. Мехоношина, Є. Ф. Кузнецов розглядають візуальну культуру особистості, застосовують різноманітні методики щодо розвитку візуальної культури дітей шкільного віку та студентів художньо-педагогічних спеціальностей.

Дослідження візуальних процесів в культурі проводяться у вузах та науково-дослідних центрах світу: США, Нової Зеландії, Литви, Білорусі (Університет в Міддлсексі; Відкритий Соціальний Міжнародний університет; Соціальний університет в Окленді; Вільнюський державний університет, Інститут філософії, культури та мистецтва; Лабораторія візуальних і культурних досліджень (філософський факультет, відділення культурології Європейського гуманітарного університету). У процесі досліджень вони пропонують цікаві стратегії розвитку візуальної культури студентів [2, с. 158].

Зауважимо, що педагогічна теорія до теперішнього часу не асимілювала термін „візуальна культура”, який використовується в основному в середовищі культурологів. Педагогічні словники та термінологічні словники з педагогіки останніх років видання не дають визначення візуальної культури, а педагоги-практики, використовуючи його для опису стану сучасного суспільства, посилаються на культурологічні дослідження: „Визначаючи, що термін візуальна культура використовується в педагогіці мистецтва достатньо широко, сучасні гуманітарні науки (і педагогіка в тому числі) переосмислюють цей термін, визначаючи його як кросс-дисциплінарне поле досліджень” [3].

Дослідження з викладання візуальної культури у вищій освіті отримало розвиток з 1990-х років. Різноманітні дидактичні стратегії розвитку візуальної культури студентів сходяться на загальному принципі: у професійній діяльності художника і педагога важливою є основа, спрямована на розкриття, осмислення художніх образів, в яких є візуальна складова (Дж. Т. Мітчелл, Н. Брайсон, М. А. Холлі, К. Моксі; К. Дженкс, В. Бургін; М. Барнард, С. Холл та ін.)

До поширення цифрових технологій виробництво візуального матеріалу (і творів образотворчого мистецтва також) створювалось вузьким колом спеціалістів зі сформованим візуальним мисленням і проходило багато інстанцій щодо редагування та виправлення.

На сьогодні ситуація склалася так, що учні, студенти, а потім і фахівці образотворчого мистецтва часто демонструють візуальну та естетичну некомпетентність, яку можна прослідити на прикладі створення веб-сайту або оформлення будь-якого текстового матеріалу: жовті букви на блакитному фоні, чотири і більше шрифтів на просторі одного слайду, там же – підкреслювання і курсив, перевантаженість тексту ввідними конструкціями і незначними деталями, прагнення викликати захват візуальними ефектами замість чітко вираженої індивідуальної оцінки, відсутність задумки та ідеї [4, с. 3].

Ця ж тенденція стосується і студентської творчості не лише в плані текстової роботи, а й створення власних живописних, графічних робіт та творів декоративно-прикладного мистецтва. Для покращення цього процесу М. Картер пропонує формувати візуальний та естетичний досвід молоді, концентруючи увагу на особистості учня, змінивши акцент з інформаційного підходу на індивідуально-експресивний. У цьому випадку завдання, засноване на створенні власного візуального образу, стає приводом для вивчення широкого спектру тем в інтерактивному режимі.

Формування ціннісного відношення до образів, тенденція до всезагальної візуалізації дає право говорити про перетворення очікувань студента – він зникає бути глядачем, який сприймає постійне, фонове інформування. Педагогічним завданням стає корекція спілкування з візуальними образами, вихід студента з позицій „візуального користувача” в позицію „творця візуальності” [4, с. 5].

Основний принцип візуального втілення інформації сьогодні – це взаємопроникнення смислу (тексту) і форми (зображення та ілюстрації), що визначає сполучну роль візуальної культури при вивченні різних навчальних дисциплін, „семіотизації” знань через візуальність. Сама синтетична, „багатоканальна” система сприйняття сучасної людини обумовлює необхідність інтегрованого навчання з використанням зв’язків зорових, художніх та інформаційних образів.

Розглянемо деякі з останніх досліджень візуальної культури у сфері художньо-педагогічної освіти.

Л. Трафі-Пратс (Університет Вісконсін, США), у статті „Художньо-історична апропріація в освіті на основі поняття візуальна культура” аналізує викладання історії мистецтва з позицій зміни акцентів у суспільстві візуальної культури, в якому змінюються принципи сприйняття історії мистецтва з історичних на антропологічні: „візуальна культура існує не як модель історії (наприклад, дисципліни історія мистецтв, історія архітектури, історія кіно та ін.), а як модель антропології. Візуальна культура залучає критичну переоцінку перспектив модернізму шляхом переходу від історичного досвіду артефактів до концепції історичної інтерпретації візуального досвіду і візуальних проблем” [5, с. 152 – 167].

Американський дослідник виділяє концепції часу, пам’яті, мас-медіа і візуальної події. Він зауважує на тому, що сучасний підхід викладання історії мистецтва базується лише на знанні фактів і підготовці до текстів, що виключає можливість інтерпретувати твори як з особистісної точки зору, так й історичної. Метою сучасної педагогіки у сфері історії мистецтва стає організація матеріалу як картини світу: культурного і художнього досвіду, географічних і політичних реалій. У зв’язку з цим педагогічні підходи повинні базуватися на вивченні робіт багатьох сучасних авторів, істориків мистецтва і кураторів виставок, які в змозі об’єднати в історії мистецтв, розуміння творів мистецтва та альтернативні візуальні уявлення.

Думки Л. Трафі-Пратса перегукуються із тезою видання „Роль искусства в развитии способностей школьников” (під ред. О. К. Чухман), у

якому звертається увага на те, що викладання мистецтва орієнтоване, передусім, на використання об'єктів культурного спадку у якості ілюстрацій до тих чи інших тем з історії образотворчого мистецтва, що не є ефективним для розвитку дитини. Шляхом вирішення цієї проблеми є реалізація комплексного підходу, особливої культурної політики освітнього закладу, спрямованої, передусім, на розвиток учня, його особистісне зростання, і на створення умов для формування у нього цілісної, а не фрагментарної картини світу [6].

Отже, мета педагогіки в сучасних умовах візуальної культури – максимально індивідуалізувати досвід студента, розвиваючи в ньому особливий смак до естетичного досвіду і художньої діяльності у вигляді створення авторської продукції, яка вимагає постійного обговорення і підтримки з боку викладача.

Аналіз досліджень формування візуальної культури молоді у вищих закладах освіти США доводить, що не зважаючи на те, що курси історії мистецтва у вузах викладаються лише спеціалістами, обов'язковими стали курси „Розуміння мистецтва” (Art Appreciation), „Візуальна грамотність” (Visual Literacy), в основі яких – розуміння основ мистецтва, передусім образотворчого.

Аналіз теорії та практики зарубіжної та вітчизняної вищої художньо-педагогічної освіти доводить посередній ступінь розробленості курсів та дисциплін, пов'язаних з теорією візуального. До таких курсів можна віднести: 1) курс „Візуальна культура новітнього часу” (автор Ян Левченко, Державний університет – Вища школа економіки, м. Москва, 2008 р.), в якому розглядається візуальна культура XIX – першої чверті XX ст., коли відбувається процес революційної зміни оптики та з'являються нові практики індустріального мистецтва.

2) Програма „Візуальна культура” для студентів-культурологів, мета вивчення дисципліни передбачає засвоєння теоретичних основ вивчення візуальних текстів; базується на дослідженні галузі семіотики та візуальних комунікацій, вивчається комунікативний бік візуальної культури та схеми візуальної комунікації.

3) Робоча програма навчальної дисципліни „Візуальна культура радянської епохи” (Орех Катерина Олександрівна, Санкт-Петербурзький державний університет, 2012 р.) ставить за мету підвищення рівня професійної підготовки магістрантів шляхом формування у них умінь і навичок соціологічного аналізу візуального матеріалу на прикладі носіїв інформації про радянське минуле.

4) Є. І. Вдовиченко є автором курсу „Візуальна культура XX – початку XXI ст.” (Нижегородський державний архітектурно-будівельний університет, 2007 р.), який складається з двох частин: теоретичної (являє собою серію екскурсів у галузь теорії та історії мистецтва, архітектури, фотографії та дизайну XX – початку XXI ст.) та демонстраційної (передбачає використання візуального ряду, на основі якого вибудовується форма та зміст кожної лекції).

5) На факультеті дизайну та візуальних мистецтв МДГУ ім. М. О. Шолохова навчають студентів знанням у галузі мистецтва та опанування різними видами художньої творчості, які передбачають розвиток образного мислення. Для вирішення цього завдання на факультеті реалізуються додаткові модулі, пов'язані із розвитком візуальної культури: „Основи теорії сприйняття”, „Основи візуальної культури”, „Символ в мистецтві”, „Міф у мистецтві”.

Таким чином, розглянуті програми можна віднести до категорії таких, що стосуються вивчення розвитку сучасної візуальної культури, її передісторії, яка пов'язана з появою технічних нововведень, що змінили модель поведінки людини і саму картину світу. Ці програми розглядають візуальну реальність як культурний конструкт, як предмет теоретичного аналізу, як медіа-культуру, що формує бачення людини та створює її образ.

Проблема розвитку візуальної культури торкається всіх галузей діяльності людини, що здійснюється на різних етапах дорослішання: у дошкільному віці, коли системоутворюючим у пізнанні дитини є процес сприйняття; в молодшому шкільному, коли процес навчання вимагає опори на наочність; у підлітковому, коли значною мірою з опорою на зоровий образ розвивається процес соціального пізнання; у юнацькому, коли оволодіння науковими знаннями з опорою на сучасні технічні засоби і їхнє практичне застосування неможливі без використання візуального мислення [7, с. 28].

Важливим дослідженням у педагогічній сфері формування візуальної культури дітей є монографія Зоріна С. С. „Формування візуальної культури” (2008).

Аналіз досліджень формування візуальної культури у вітчизняній художньо-педагогічній освіті привернув нашу увагу до останніх дисертаційних розробок з цієї проблеми: 1) Молодцова Н. Г. „Розвиток візуального мислення у дітей молодшого шкільного віку на матеріалі творів живопису” (2001) та ін.; 2) Кузнецов Є. Ф. „Формування візуального сприйняття в образотворчій діяльності: на прикладі навчання студентів художньо-графічних факультетів рисунку та живопису” (2008); 3) Мехоношина О. В. „Розвиток візуальної культури студентів художньо-педагогічних спеціальностей при вивченні мистецтва шрифту” (2011).

Отже, однією з найважливіших проблем вищої художньо-педагогічної освіти є необхідність розробки нових навчальних програм, навчально-методичного забезпечення, спрямованого на професійну теоретичну та практичну підготовку культурологів, мистецтвознавців, фахівців образотворчого мистецтва у галузі сучасного мистецтва та візуальної культури зокрема. Проведений змістовний аналіз досліджень з формування візуальної культури особистості в зарубіжній та вітчизняній художньо-педагогічній освіті, свідчить про те, що вона розглядається за двома змістовними лініями.

Перший рівень досліджень розглядає візуальну культуру, як художньо-комунікативну систему, що домінує в сучасному світі. Візуальна

культура розглядається як явище, що існує на рівні суспільства (соціуму). Тому дослідження у цій сфері спрямовано на виявлення та опис категорій візуальної культури, функцій візуальної культури, вивчення схем візуальних комунікацій та дослідження у галузі семіотики.

Друга змістовна лінія, спрямована на розробку педагогічних підходів вивчення візуальної культури в навчальних закладах освіти, спрямованих на особистісний та професійний рівень розвитку особистості. У межах цих досліджень пропонуються нові принципи педагогіки мистецтва при аналізі реалій візуального простору, явища візуальної культури розглядають з позицій діалогу. На сьогодні відмічають певну візуальну та естетичну некомпетентність студентів, майбутніх фахівців образотворчого мистецтва, що виражається в їх практичній діяльності.

Творчий розвиток особистості, як мета вищої художньо-педагогічної освіти, передбачає удосконалення естетичного пізнання світу та формування візуальної культури особистості у процесі вивчення мистецтвознавчих дисциплін. Тому постає необхідність дослідження особливостей викладання у вищих навчальних закладах мистецтвознавчих дисциплін, як традиційного характеру, так спеціальних дисципліни при підготовці майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

Перспективними темами для подальшого дослідження проблеми формування візуальної культури майбутніх фахівців образотворчого мистецтва може бути розробка спецкурсу та комплексу вправ, заснованих на мистецтвознавчому матеріалі з історії мистецтв, використовуючи які відбуватиметься вдосконалення розвитку візуальної культури студентів.

Список використаної літератури

- 1. Зинченко В. П.** Работа понимания / В. П. Зинченко // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 4. – С. 17.
- 2. Усманова А.** „Визуальный поворот” и гендерная история / А. Усманова // Гендерные исследования. – М. - 2000. – 158 с.
- 3. Paul B.** Visual Culture Art Education: Why, What and How, Copyright NSEAD, 2002.
- 4. Полюдова Е. Н.** Визуальная культура и современное художественное образование / Полюдова Е. Н. // Педагогика искусства (Электронный научный журнал учреждения РАО „Институт художественного образования”). – 2012. - № 3. – С. 1 – 11.
- 5. Trafi-Prats L.** Art Historical Appropriation in Visual Culture-Based Education / Studies in Art Education, Reston, winter 2009, v.50, iss.2, p.152-167.
- 6. Роль искусства** в развитии способностей школьников / Под ред. Е. К. Чухман. – М. : „Педагогика”, 1985. – 144 с.
- 7. Виноградов П. Н.** Визуальная культура личности: генезис, структура и функции / П. Н. Виноградов // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. - 2010. - №136. URL:<http://cyberleninka.ru/>.

Заблодська О. С. Візуальна культура в теорії та практиці зарубіжної та вітчизняної вищої освіти

У статті розглядається аспект упровадження візуальної культури в сучасні освітні процеси вищої школи. Напрямок візуальних досліджень в академічному просторі поступово набуває статусу перспективної освітньої програми. Визначається специфіка досліджень візуальної культури в зарубіжних та вітчизняних вищих навчальних закладах. Аналізується зміст розроблених курсів та дисциплін, пов'язаних з теорією візуального.

Ключові слова: вища освіта, візуальна культура, візуальні дослідження, семиотизація, візуальна компетентність, художній та інформаційний образ, візуальна грамотність.

Заблодская Е. С. Визуальная культура в теории и практике зарубежного и отечественного высшего образования

В статье рассматривается аспект внедрения визуальной культуры в современные образовательные процессы высшей школы. Направление визуальных исследований в академическом пространстве постепенно приобретает статус перспективной образовательной программы. Определяется специфика исследований визуальной культуры в зарубежных и отечественных вузах. Анализируются разработанные курсы и дисциплины, связанные с теорией визуального.

Ключевые слова: высшее образование, визуальная культура, визуальные исследования, семиотизация, визуальная компетентность, художественный и информационный образ, визуальная грамотность.

Zablodsky O. S. Visual Culture in the Theory and Practice of Foreign and Domestic Higher Education

The aspect of implementation the visual culture in the modern educational process of higher education is described in the article. The direction of visual research in the academic space is gradually acquiring the status of perspective education program. The specificity of visual culture research in the foreign and Ukrainian universities is determined. The courses and disciplines which are connected with the theory of visual are analyzed.

Key words: higher education, visual culture, visual studies, semiotization, visual competence, art and media mage, visual literacy.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.